

ЕФЕКТ НА ЗАГАТВАНЕ И ЕФЕКТ НА ОТНОШЕНИЕ
В УЧЕНИЧЕСКИТЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ НА БАСНИ –
ОТ РЕФЛЕКСИВНОСТ КЪМ АЗ-ЕФЕКТИВНОСТ

Гергана Дянкова

THE EFFECT OF ALLUSION AND THE EFFECT OF
ATTITUDE AT THE PUPILS' INTERPRETATIONS OF
FABLES – FROM REFLEXIVENESS TO SELF-EFFECTIVENESS

Gergana Dyankova

Abstract: In the context of the modern education a leading role is allotted to the pedagogical ability to respect and stimulate every pupil's free choice as a unique code to interpretation of knowledge.

Working on fables at elementary school provides similar environment for pedagogical interaction. The specific effects of its performance – those of allusion and attitude are not only an exponent of interpretative skills for artistic recreation of a fable. They are also an original feedback of the pupil, which favours an opening of his reflexive skills and premises a development of his self-effectiveness.

Key words: interpretations, effect of allusion, effect of attitude, reflexive skills, self-effectiveness.

В контекста на съвременното обучение водещо място се отрежда на педагогическото умение да се уважава и стимулира свободния избор на всеки ученик като уникален код при интерпретиране на знанието.

Такава среда на педагогическо взаимодействие осигурява работата с басни в началния етап на основното образование. Специфичните за нея изпълнителски ефекти – на отношение и на загатване, са

не само проводник на интерпретаторски умения за художествено пресъздаване на басня. Те са своеобразната „обратна връзка” на ученика, която благоприятства разгръщане на рефлексивните му умения и предполага развитие на аз-ефективността му.

Началният етап на основната образователна степен с приоритетната за него роля на учебната дейност създава фундамента на всички качествени промени, които се провеждат в личностното развитие на ученика. Този период се характеризира с висока степен на динамика и интензивност както в когнитивен, така и в емоционално-личностен аспект, осъществявани върху основата на възникващи психични новообразувания, които формират активното познавателно отношение на учениците към реалността.

Сред широкия спектър на посочените новообразувания особен акцент придобива изграждането у подрастващите на умения за рефлексивност и за аз-ефективност, които в своята взаимообусловеност създават у ученика вътрешна потребност за мотивирано, полезно и нравствено поведение.

Рефлексията (от лат. *reflexio, reflectere* – обръщане назад, отражения, самонаблюдение) се определя като „сложно психологическо и личностно новообразуване, което възниква в началната училищна възраст и дава възможност на ученика да „обсъжда” основания и критерии за собствени избори, оценки, действия и постъпки, да осмисля постижения в дейността и поведението си”¹. Независимо от дефинитивното разнообразие, интерпретиращо рефлексията от чуждестранни (Дж. Лок, Г. Лайбниц, Им. Кант, Ед. Хусерл, Дж. Дюи, Ед. Клапаред, Ж. Пиаже, Дж. Флейвъл, Ф. Кортхаген, Л. С. Виготски, П. Я. Галперин, Д. Д. Давидов, С. П. Рубинщайн, В. В. Понамарьова и др.) и български изследователи (П. Николов, В. Василев, Р. Стаматов, Г. Бижков, Ж. Савова, Н. Александрова и др.), обединяващо за тях е становището, че тя като процес визира субективната реинтерпретация на знания и опит с цел тяхното ефективно реструктуриране в полза на усъвършенствани интелектуални способности и личностна изява, съобразно индивидуални интереси и потребности.

Създаването на концептуална схема, ситуираща рефлексията като активно и целенасочено формиране в началната училищна възраст, принадлежи на В. В. Давидов. В последното десетилетие интер-

претагията на проблема детайлизира постепенното формиране на различните видове рефлексия² като за първостепенна се определя личностната рефлексия, чието по-следващо съдържателно усъвършенстване води до трансформирането ѝ (за познавателната сфера) в интелектуална рефлексия и (за поведенческата сфера) в нравствена рефлексия.

Като интелектуална процедура в контекста на началното училищно образование, рефлексията засяга формирането на основни сфери на психичния живот – емоционална, познавателна, нравствена, като позволява на ученика да проявява нестандартност в усвояване на учебното съдържание, пречупено през съответните емоционални, познавателни и нравствени преценки. Именно те впоследствие се трансформират в негова специфична критериална база за подбор на собствени мотиви, действия и постъпки, повлияващи изграждането на собствената идентичност на малката личност. Това допринася за повишаване самочувствието на учениците, за положителната им самооценка и на тази основа обуславя постигането на удовлетворително и по-пълно единство между съзнание и поведение, т. е. – позитивира усещането им за Аз-ефективност.

От своя страна, Аз-ефективността (Self-efficacy) разкрива представата на ученика за собствения потенциал, осигуряващ му желаните успешни резултати в разнообразни ситуации³. В качеството си на себепознание и себеувереност, Аз-ефективността намира израз в собствената оценка за степента на справяне с предизвикателствата като преценява в единство на 1) рисковете, които личността може да поеме (обхват на Аз-ефективността), 2) убедеността в успеха си (сила на Аз-ефективността) и 3) увереност в целесъобразността на действията си (обобщеност на Аз-ефективността).

В началната училищна възраст формирането на Аз-ефективност обозначава специфична посока и особено съдържание на рефлексивните умения. Разсъжденията на ученика относно собствени личностни качества и тези на другите – с които се включва в социалните взаимоотношения, както и оценката му за конкретните самостоятелни или съвместни дейности са подчинени на желанието да постигне удовлетвореност от собственото „Аз“. В това отношение е необходима образователна среда, която предполага способност за

диференциране на стойностни критерии, за активиране на духовния потенциал и стимулиране изявите на положителни умения у учениците в стремежа им към самоусъвършенстване.

Такава среда на педагогическо взаимодействие осигурява работата с басни в началния етап на основното образование. Специфичните за нея изпълнителски ефекти – на отношение и на загатване, са не само проводник на интерпретаторски умения за художествено пресъздаване на басня. Те са своеобразната „обратна връзка” на ученика, която благоприятства разгръщане на рефлексивните му умения и предполага развитие на Аз-ефективността му.

Написани в прозаична или стихотворна форма, басните са обект на особен интерес за учениците от началните класове, поради възможностите, които предоставят за атрактивно изпълнение. Техните интерпретации, съобразени с възрастовите особености и възприемателните способности на малките ученици, не само провокират мисленето и въображението им, но и създават благоприятни условия за развитие на способностите им както в творчески, така и в познавателен и емоционално-личностен аспект.

Приоритетно значение в случая придобиват специфичните особености на баснята, които я характеризират като: 1) оптимален обем; 2) единствено събитие; 3) единствен конфликт; 4) единствена характерна черта на всеки един от героите; 5) директно начало; 6) категоричен финал.

Всичко това осигурява особената динамика, която бележи процеса на възприемане на басни от страна на учениците и позволява съответна интензивност в провеждането на действия анализ при подготовката им за художествено претворяване. В изпълнението на басня ученикът от начална училищна възраст не изпитва потребност от абсолютно идентифициране с образа на пресъздаваните от него герои. Той възприема себе си условно, но поведението му е естествено, живо и целенасочено, защото е следствие от “преследването” на действителните задачи. Конкретните изисквания относно словесно-изпълнителска интерпретация на басня са насочени към постигане на максималната, според индивидуалните възможности на ученика, органика в словесно-пластически аспект при провеждане на действие и взаимодействие от позицията на героя. Именно действият анализ

насочва разсъжденията на учениците върху начина на действие, върху вариантите на решение, върху сходствата и различията в начините на решаване. Поуката в баснята категорично откроява за малкия ученик същностното, което се превръща в предмет на анализ и осъзнаване, на рефлексия. А по този начин – достъпно, непринудено (а и в повечето случаи – забавно), се усвоява и най-общия модел за интелектуален рефлексивен анализ.

Работата, свързана с интерпретации на басни се свежда до следните основни моменти:

1. Запознаване на учениците с творбата и нейния автор: представяне на баснята от страна на учителя чрез специфичните словесно-изпълнителски изразни средства; литературен анализ (върху основата на литературния текст) – изграждане на “вътрешни виждания”, разказване на аналогични случки; извеждане на основна тема и основна идея с помощта на въпроси, зададени към учениците.

2. Действен анализ. Формулиране на действена задача за цялостното изпълнение.

3. Четене по роли – определяне на основните действени задачи на отделните герои. Определящ в случая е конфликта в баснята. Действените задачи на отделните участници са резултат от анализирането на поведението на героите им преди конфликта; поведението на героите им по време на конфликта; поведението на героите им вследствие на конфликта.

4. Разказ на случката от позицията на всеки един от действащите лица: изграждане “кинолента на вътрешните виждания”; аргументиране поведението на героя (логика и мотиви); аргументиране на характера на героя.

5. Провеждане на действени задачи под формата на етюди върху основата на импровизиран текст: действие на отделните герои преди конфликта; взаимодействие на героите по време на конфликта; действие на отделните герои след конфликта.

6. Наизустяване на дословния текст – провеждане на действени задачи чрез дословния авторов текст; работа върху говорна характерност.

7. Прилагане на ефект на загатване и ефект на отношение – търсене, откриване и прилагане на специфични особености в сло-

весно-пластическата изява на отделните герои, максимално разкриващи техния характер и отношението към тяхното поведение.

Дефинирани като специфични интерпретаторски ефекти в словесно-изпълнителското изкуство⁴, *ефектът на загатването* и *ефектът на отношението* осигуряват за изпълнителя специфичното уплътняване на характерите, взаимоотношенията и действията на героите на фона на автентично запазената позиция на разказвача. Последната е от определящо значение при живото изпълнение на басня, което реализира ученикът, за да проведе успешно избрана от него действена задача. В случая приоритетно значение придобива именно посланието, което в резултат на своята мотивирана изява, малкият изпълнител се стреми да предаде на своите слушатели.

Това от своя страна не налага той да се превъплъщава в образа на отделния герой – вместо безусловното за театралното изкуство „влизване в роля”, в словесно-изпълнителската интерпретация ученика е насочван към „принципите на естествения разказ, с които човек си служи в жизнени условия: ефект на загатването и ефект на отношението”⁵. Основните изразни средства в случая са словото и съпътстващата го пластика, но към тяхното художествено приложение, ученикът пристъпва след съответен изпълнителски анализ. На преден план са факторите, свързани с автоадаптиране на баснята, с нейното съотнасяне към случки и събития от жизнения опит на ученика, с изясняване на свое преживяване, на личен мотив за действие и за отношение.

В работата върху художествено пресъздаване на басня *ефектът на загатване* се свързва с възможностите на ученика за подказване, за маркиране на акценти в характера на героя, които пък от своя страна разкриват и мотивите за съответното му поведение в конкретната конфликтна ситуация. Въз основата на наблюденията си върху личностни качества, върху преосмислянето на своя преживелищен опит, върху избора и оптималното съчетаване на основни техни характеристики, малките изпълнители успешно трансформират впечатленията си в ярки черти, загатващи образа на героя. Така изпълняваните от ученика задачи, свързани с постигането на ефекта на загатване, не само освобождават неговата непосредственост и фантазия, но и естествено провокират реинтерпретация на

неговия емоционално-поведенчески опит. Това подпомага стремежа на ученика да разбере себе си, да сравни себе си с другите и на тази основа да открие предпочитанията си в избора на конкретната образна характерност. Тоест, посредством овладяването на ефекта на загатване като интерпретаторска техника за пресъздаване на басня, ученикът участва в дейност, която е ориентирана пряко към личността му. От своя страна тази дейност е съобразена със съответните за възрастта му потребности, утвърдени в психологията като: „потребност от ангажиране; потребност от упражнения с различни функции, включително и психически – за памет, съждение, въображение; потребност от новости; потребност от емоционална наситеност; потребност от рефлексия и самооценка и др.“⁶⁶

Разкривайки най-ярките черти в характерите на героите, ученикът непринудено проявява своето отношение и своето предпочитание към всеки от тях, което на практика се осъществява чрез *ефекта на отношение*. В повечето случаи малките изпълнители застъпват позицията, изказана от автора на баснята и в това се съдържа всепризнатият възпитателен потенциал на тези литературни творби. Но заедно с това работата върху басня предоставя възможности за творчески анализ на събитията и взаимоотношенията, заложи в нея. Това от своя страна позволява актуализиране на главния конфликт посредством проектиране на основните мотиви, довели героите до него, към актуалните за учениците междуличностни взаимоотношения. В случая на учениците се предоставя възможност за „нов поглед“ към предложените обстоятелства, за преодоляване на стереотипно отношение към описаните герои и техните постъпки. Тук особено важна се оказва ролята на педагога, от когото се очаква умело създаване на непринудена атмосфера, предразполагаща учениците към споделяне на собствени преживявания, аналогични с анализиранията в баснята проблемна (конфликтна) ситуация. Значение придобива умението на учителя да предостави свобода на децата, за да се чувстват спокойни, когато доверяват лично отношение към свои асоциации на анализиранията ситуация. Именно „да се превърне в невидим“ е педагогическото качество, което не само гарантирано поощрява индивидуалността на ученика, освобождаването му от клишета в разсъжденията и отношенията му, но и стимулира учениците да отгра-

заяват емоционалния си опит и на тази основа да създават собствено знание. Възможно е то да е свързано с незначителни на пръв поглед „лични открития”, но неминуемо привнася по-силна емоционална ангажираност от страна на ученика. Резултатът е самостоятелна аргументирана изведена от ученика изпълнителска позиция относно словото и поведението на героите в баснята, която той като изпълнител убедително разкрива чрез ефекта на отношение. Усилията, които учениците полагат в тази насока са емоционално позитивирани в резултат на желанието и амбицията да “защитят” и “наложат” образа на своя герой, т. е. максимално да се справят с основната си задача. Следствие на тези усилия обучаваните привикват на целенасоченост и рефлексивност в поведението си.

Поради краткостта на изложението и директното встъпване на героите в конфликт, участието на учениците в интерпретации на басни поставя пред обучаваните определени изисквания, свързани с динамиката на психореактивната им природа. Върху основа на придобития чрез пресъздадените образи нравствено-естетически опит ученикът повишава уменията си за ефективни поведенчески модели.

Същевременно, стремежът към находчиво и атрактивно разкриване на характери и на отношение към техните прояви в баснята следва да се оцени достойно и в качеството си на заявка от страна на ученика за адекватно изпълнителско самочувствие. А в него намира израз друг, достоен за педагогическа подкрепа стремеж – този към самоутвърждаване и самоусъвършенстване. Първата смела стъпка в тази насока е увереността на малкия интерпретатор в правотата на избраната изпълнителска позиция, а първият му успех е удовлетворението, което получава, осъзнавайки, че е въздействал на своите слушатели. Всъщност реакцията на публиката – като своеобразна самоцел на словесно-изпълнителската изява, поставя обучавания в ситуация на самонаблюдение, самоанализ и самооценка. Емоционалното ангажиране на ученика с успеха от неговата интерпретация допълнително рефлектира върху формирането на себеувереност и повишава неговата Аз-ефективност.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Батоева, Д., Т. Попов, Е. Драголова.** Педагогическа и психологическа диагностика. С., 2007, с. 374.

² **Василев, В.** Рефлексията в познанието, самопознанието и практиката. Пловдив, 2006.

³ **Bandura, A.** Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review 1977. 84:191–215.

⁴ **Пенчев, П.** Изкуството на разказвача. Изпълнение на епически произведения. С., 1978.

⁵ **Пенчев, П.** Словесно-изпълнителско изкуство. Благоевград, 1986, с. 137.

⁶ **Ильин., Е. П.** Мотивация и мотивы. Санкт Петербург, 2002, с. 261–264.